

Горан Зељић, *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику*^{*}

У једицији *Монографије* Учитељског факултета Универзитета у Београду објављена је 2016. године студија Горана Зељића *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику*, која заправо представља допуњену верзију истоимене докторске дисертације, одбране 2012. године на Филолошком факултету у Београду.

У седам поглавља ове књиге аутор даје свеобухватан преглед бројева као врсте речи, почев од одређења термина, преко класификације, до морфолошких и семантичких карактеристика: *Увод* (9–16), *Бројеви у синтетичном врсцу речи* (16–26), *Класификација бројева* (26–170), *Типови бројевних конструкција* (170–222), *Закључак* (222–240), *Литература* (240–257), *Прилог – примери са променом основних бројева* (257–302).

У уводном поглављу аутор наводи метод, циљеве и корпус свог истраживања, након чега се осврће на бројеве у досадашњој литератури. Анализа морфолошких и семантичких карактеристика бројева као посебне врсте речи синхронијског је карактера. Ове карактеристике сагледане су увидом у релевантне граматике српског (српскохрватског) језика, речнике српског (српскохрватског) језика: вишетомни речник Српске академије наука и уметности, шестотомни речник Матице српске и једнотомни речника Матице српске. У корпус су ушли примери из стандардног језика експеририрани из прозних дела савремених српских писаца рођених после 1950. године (В. Арсенијевић, В. Бајац, С. Басара, Д. Великић, А. Гаталица, Г. Петровић, М. Продановић, В. Тасић, З. Ђирић и др.), новинских текстова београдских дневних новина (*Политика*, *Блиц*, *Вечерње новости*, *Данас* и др.) и из телевизијских емисија. Исцрпна анализа спроведена је са тројаким циљем: прво, да се провере научни погледи о морфолошко-семантичким карактеристикама бројева и оправданост категоризације бројева као засебне врсте речи; друго, да се утврди адекватан морфолошки и синтаксички статус бројева; треће, да се укаже на развојне тенденције у промени бројева.

Поглавље под насловом *Бројеви у синтетичном врсцу речи* носи податке о теоријским основама, терминологији и дефинисању бројева у досадашњој пракси. Иако бројеве по карактеристикама одликује извесна

---

* Монографије, Београд: Учитељски факултет, 305 стр.

хетерогеност, аутор истиче да се њихов статус не може довести у питање, јер би то значило и реорганизацију постојеће поделе на врсте речи, те и рекомпозицију неких других, засад неспорних, врста. Што се терминологије тиче, аутор, указујући на разлику између броја као врсте речи (за који се по правилу користи облик множине) и броја као граматичке категорије (за који се користи облик једнине), одлучује да у раду користи придевску изведенницу *бројевни* у терминима којима се означава прецизна или приближна квантификација (*бројевне речи, бројевне именице, бројевни придеви*). Тиме се, према речима аутора, успоставља логична веза са називом за ову врсту речи, од којег је и изведен назив, с једне стране, а с друге стране, тиме се прави веза са математичким изразима у којима се по правилу користи придев *бројевни* (*бројевни израз, бројевни модели* и сл.). Даље, указујући на недостатке постојећих дефиниција, у којима се морфолошке и синтаксичке карактеристике бројева изостављају или наводе у мањој и недовољној мери у самим дефиницијама, аутор нуди следећу дефиницију: „Бројеви су променљива, несамостална врста речи којом се означава тачан број онога што значи именица или који је по реду појам означен именицом“ (25).

Треће, и најобимније (26–170), поглавље (под насловом *Класификација бројева*) представља главни део истраживања и обухвата анализу постојећих класификација, указивање на њихове недостатке, предлог ауторове класификације бројева и исцрпну, подржану великим бројем примера, анализу морфолошких и семантичких карактеристика сваке врсте понаособ. Запажа се тежња аутора да примери буду репрезентативни. Табеларни прикази, које аутор често комбинује са текстом, до-приносе прегледности рада, потхрањујући у тексту изречено и чинећи дате чињенице визуелно истакнутијим и за разумевање погоднијим. Аутор, полазећи од у литератури уобичајене поделе на кардиналне (главне) и ординалне (редне) бројеве, нуди следећи класификацију:

1. кардинални (главни) бројеви
  - (1) основни бројеви
  - (2) збирни бројеви
  - (3) бројевне именице
    - а) разломачке
    - б) на -ица за означавање броја муш. лица
  - (4) бројевни придеви
  - (5) апроксимативни бројеви на -ак
2. ординални (редни) бројеви

Термин *кардинални број* аутор сматра синонимом термина *главни број*, али надређеним термину *основни број*, чиме отклања терминолошку неуједначеност у граматикама српског (српскохрватског) језика, у којима су често синонимно употребљивани термини *основни, главни* и *кардинални*. Терминологија није уједначена ни код назива за бројева на -оје (типа *двоје*) и -оро (типа *четворо*). Горан Зељић ове бројеве убраја у тзв. *бројевне придеве*, које издваја у посебну врсту кардиналних бројева

због њихове семантике и морфолошких особина. Такође, аутор наводи употребу бројевних придева (које многи граматичари сврставају у збирне бројеве): (1) уз именице pluralia tantum типа *йанићалоне* (*двоје йанићалоне* у значењу „два појединачна предмета“); (2) уз именице које значе неку природну целину, пар или групу/скуп типа *рукавице* (*двоје рукавице* у значењу „два пара рукавица“). Збирним бројевима, сматрајући их подврстом главних бројева и уводећи поменуте бројевне придеве као другу подврсту, аутор донекле сужава њихову употребу на изражавање броја бића различитог пола и млада бића, али делом и проширује, наводећи примере квантификације појмова, чега у њиховом дефинисању у граматичкој литератури нема. Проблем различитог одређења обухватности бројевних именица (које се у литератури обично јављају под термином *бројне именице*)¹, Горан Зељић решава тако што, полазећи од морфолошког и семантичког критеријума, у бројевне именице убраја само именице на -ица за означавање броја мушких лица и бројевне разломачке именице (убрајајући ове и именице нешто уже семантике *десетинка*, *стоштака* и *хиљадаштака*, као одређени део секунде). Неуједначености које у литератури постоје око одређења врсте речи типа *стоштака*, *хиљада*, *милион*, *милијарда* и *двојка*, *ијештак*, аутор решава сврставајући прве у основне бројеве, будући да се њима изражава прецизна квантификација и зато што имају цифру као значењски еквивалент, а друге у именице. Најзад, у апроксимативне бројеве, издвајајући их у посебну врсту кардиналних бројева, аутор убраја само апроксимације на -ак, док остale облике,² који се у литератури каткада провлаче под истим именом, анализира у оквиру одређених бројевних врста и подврста као њихова секундарна значења.

Аутор анализира све бројевне врсте (и подврсте) и са аспекта њихове променљивости/непроменљивости. Фино истиче да се не може говорити о потпуној тенденцији ка непроменљивости основних бројева. Иако је чешћи „скамењени акузатив“ у односу на одговарајући облик основног броја, када је конструкција са бројем допуна глаголу, употреба броја у одређеном облику је искључива. Када је реч о предлошким конструкцијама, највише је, након конструкције предлог + „скамењени акузатив“, оних с бројем у генитиву. Услед језичке економичности, употребе

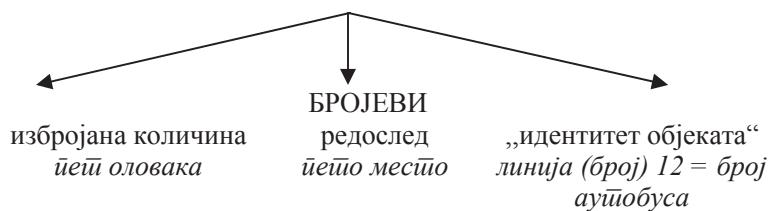
¹ У бројевне именице различити аутори убрајају следеће: речи *стоштака*, *хиљада*, *милион*, *милијарда*, именице за означавање оцена (*јединица*, *штројка*), именице на -ица за означавање броја мушких лица (*двојица*) именице на -ак којима се означава ученик одређеног разреда (*ијештак*), именице на -ина у разломцима (*йоловина* и сл.) и апроксимативне бројеве на -ак (типа *десетак*).

² У литератури се често под апроксимативним бројевама могу наћи изведенице на -ина (типа *десетина*), множински облици редних бројева и множински облици речи *стоштака*, *хиљада*, *милион*, *милијарда*.

ба „скамењеног акузатива“ честа је и код збирних бројева³. Непроменљивост бројевних придева аутор објашњава њиховом ретком употребом, притом истичући и најчешћу конструкцију у којој је бројни придев променљив: бројевни придев (најчешће *двоји*, -*a*, -*e* и *троји*, -*a*, -*e*) + именица *кола*. Овај процес губљења променљивости, сасвим очекивано, није захватио бројевне именице и редне бројеве. Поред наведеног, аутор наводи и карактеристике апроксимативних бројева и основних бројева од *ней* надаље, који уопште нису променљиви, као и бројева *два*, *три* и *четири* (за деклинацију броја *четири* има најмање потврда), који су у потпуности индеклиниабилни када је реч о вишечланим бројевима.

Говорећи о семантици бројева, Горан Зељић наводи да, иако се за бројеве каже да су моносемичне речи, неке основне бројеве карактерише полисемантичка структура. Наиме, поред тачне количине нечега, бројевима од *девет* надаље може се изразити и апроксимативност, а бројевима *стотину*, *хиљаду*, *милион* неодређен већи број нечега (нпр. Милиони квадрата тек ће се градити). Посебно место, у погледу вишезначности, заузима број *један* јер, поред значења количине, има и друга, неколичинска, значења – истоветан/једнак, неки, јединствен, чувен, истински, бедан. Аутор обраћа посебну пажњу и на прва три редна броја, која могу имати специфичну семантику. На пример, редним бројем *трви*, -*a*, -*o* изриче се и значење „предњи, испред свих“ (просторно или квалитативно), редни бројеви почев од *други*, -*a*, -*o* могу имати и значење неодређености, каткада појачано детерминативима.

Типовима бројевних конструкција Горан Зељић посветио је засебно, четврто, поглавље. Аутор користи термин *конструкција*, сматрајући га надређеним термину *синтагма*, јер су морфолошке и семантичке везе чланова конструкције другачије од оних у оквиру синтагме. С циљем да утврди типове конструкција с бројем, аутор запажа да се број не реализује увек као квантifikатор или ознака ранга, већ да он својим секундарним значењима може исказивати различите односе међу члановима у оквиру конструкције. Стога, издваја три основна значења бројевних конструкција:

³ Код збирних бројева аутор запажа и честу некњижевну употребу основних бројева уместо одговарајућих облика збирних бројева (повући границу између та два задатак је сваког од нас).

Када је реч о типовима конструкција, аутор закључује да све оне образују два структурна типа: (1) главни тип – број одређене врсте + именица (типа *два друћа, двојица йућника, двоје наочара, двадесетак једина, двадесет по месецу* и сл.); (2) секундарни тип – конструкција коју чине бројеви различите врсте или бројеви и друге врсте речи (*тридесетак друћих јакни, једну једину жељу, једни друћима, и једно и друћо, у девет јувече, две његине извоза, ѡала милијадре долара, једном у три једине, последњих двеста јединица* итд.). На основу детаљног пописа типова конструкција (179–222), аутор такође долази до важног закључка да се апроксимативност изражава на више начина: прво, вишим основним бројевима (*сто једанаест, хиљада, милион, милијарда, билион* у једнини и множини); друго, бројевним именицама на -ак (типа *десетак*); треће, конструкцијама типа *више/мање од + број, приближно/скоро/око + број* и сл.

Након подробног закључка у којем аутор по поглављима сумира резултате свога истраживања, следи *Прилог* са примерима промене основних бројева, класификованих према падежима, те веома прегледних и репрезентативних.

Монографија *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику* Горана Зељића прилог је проучавању морфологије и семантике бројева, и шире – проучавању бројева као врсте речи у српском језику. Значајем и актуелношћу теме, обимом корпуса, релевантношћу резултата, те бројношћу и важношћу питања која се осветљавају и покрећу, приказано дело, засновано на основним критеријумима за класификацију врста речи – морфолошком и семантичком, представља значајан допринос грађењу целовитије слике о бројевима, али и подстицај за будућа истраживања сличне лингвистичке оријентације.

Бојана Д. Тодић**

** bojanatodic4@gmail.com